

'פעמים' 51 היא האחרונה בסדרת החוברות שלנו לרגל מלאות 500 שנה לגירוש ספרד. המאמרים בחוברת זו מצטרפים לשתי חטיבות: האחת – יצירתם הספרותית של יהודי ספרד, ההגותית שבכתב והשירית שבעל־פה; השנייה – הבטים בתולדות התפוצה הספרדית בפורטוגאל, בהולאנד, באיטליה, במצרים ובאזור הקאריבי. לנושאים אלה כבר ייעדנו חוברות שלמות (48, 49) והמאמרים שכאן משלימים אותן. ■ ד"ר מסעוד סלמה כוחן את הגירסות השונות של הבאלאדה על אונס דינה שבספרדית־יהודית, בהשוואה עם הגירסות האיבריות ועם נוסחיה בכתב, מימי הביניים ואילך. בדיונו הוא עומד על המאפיינים הספרותיים המייחדים את הגירסות היהודיות וכן על כמה הבטים סוציולוגיים הקשורים בכך. המחבר הוא פרופסור בחוג לצרפתית ולספרדית באוניברסיטת ממוריאל של ניופאונדלנד בקאנאדה.

■ ד"ר אברהם מלמד דן בפירוט באיזכורים של 'הפוליטיקה' לאריסטו בספרות ההגות של היהודים בספרד ובאיטליה בימי הביניים ובתקופת הרנסאנס. מסקנתו היא, כי חזקה היתה השפעת המסורת האפלאטונית על היהודים, גם אחרי שתרגום 'הפוליטיקה' נודעה לו השפעה על המחשבה המדינית הנוצרית. למרות השפעת התרבות הנוצרית בתחומים שונים על ההגות היהודית, השפעה זו לא ניכרה בתחום המחשבה המדינית של היהודים.

המחבר מרצה על תולדות המחשבה היהודית בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת חיפה.

■ ראובן פיינגולד מגולל את שלבי התחיקה בפורטוגאל שחייבה את היהודים לשאת סימן על בגדיהם, להבדילם מן הגויים. מדיניות המלכים הפורטוגאליים עד המחצית הראשונה של המאה הי"ד התאפיינה באי־הקפדה, ואפילו התעלמות, מהוראות הכנסייה בנדון, מאוחר יותר החריפה המגמה האנטי־יהודית והגיעה לשיאה בראשית המאה הט"ו, והיא ניכרת בחיוב היהודים לשאת את 'הסימן' המפלה. המחבר הוא תלמיד מחקר בתולדות עם ישראל, באוניברסיטה העברית, ירושלים.

■ גב' אודט פלסינג דנה, תוך עיון מדוקדק ברשומות ארכיוניות, בראשית התיישבות היהודים הפורטוגאליים באמסטרדאם ומוצאת לא־מעט מוסכמות שאינן מיוסדות על תיעוד. מהתעודות עולה, כי קודם שנת 1605 לא ידוע בודאות על קבוצת יהודים באמסטרדאם הפועלת לקיום חיי קהילה שלמים על־פי כל ציוויי הדת היהודית. היא גם דנה בייסוד הקהל הראשון ובמאפיינים האחרים של החיים הקהילתיים באמסטרדאם.

המחברת היא חוקרת ואחראית לארכיונים היהודיים בארכיון העירוני של אמסטרדאם.

■ פרופסור קנת סטאו דן בנתונים על הנישואין הבין-עדתיים ברומא במשך כמאה שנה (1536-1633) ומסיק ששיעורם היה גבוה יחסית. מעובדה זו, וכן מגילויים אחרים של היחסים הבין-עדתיים, הוא מסיק כי קהילת רומא באותו זמן התאפיינה ביחסי קירבה בין קבוצות-המוצא השונות, יותר מאשר בסכסוכים ובמתחים חברתיים. המחבר הוא פרופסור בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת חיפה.

■ ד"ר אברהם דוד דן, על יסוד חמישה מסמכים מן הגניזה, בפעילותו הכלכלית של אברהם קולון, סוחר יהודי ממוצא איטלקי, במצרים, במחצית השנייה של המאה ה-16. מפועלו הוא מסיק מסקנות מכלילות יותר על פעילותם המסחרית של היהודים במצרים באותה תקופה.

המחבר הוא חוקר במכון לתצלומי כתבי-יד עבריים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים.

■ מרדכי ארבל מגולל את סיפורה של הקהילה היהודית, רובה ספרדים ופורטוגאליים, באי הזעיר סאנט יוסטאסיוס שבאזור הקאריבי, שהתקיימה בשנות 1722-1781 עד שנהרסה עקב הכיבוש הבריטי. בתקופה קצרה זו היו היהודים מעורבים באירועים היסטוריים, כמו המהפכה האמריקאית, וכלכליים, כמו הפיכת אי זה ל'מרכול ומחסן לכל אומות העולם'.

המחבר הוא חוקר של יהדות האזור הקאריבי, במסגרת מכון בן-צבי.

יצוינו עוד, מאמר הביקורת מאת ד"ר אברהם גרוס ושלוש התגובות מאת הפרופסורים יהודה רצהבי ויוסף יהלום וד"ר נסים יושע — העוסקים אף הם בנושא המרכזי של החוברת.

*

סדרה של חמש חוברות, אחת מהן כפולה, הקדשנו ליהדות הספרדית לפני הגירוש ואחריו. בעשרות מאמרים, על פני כמעט אלף עמוד, נדונו סוגיות בתחומי ההיסטוריה, הקהילה, חיי החברה והכלכלה, ההגות, היצירה הדתית, הספרות, המוסיקה והאמנות של יהדות זו.

סדרה זו של 'פעמים' היא חלק ממפעלים רבים, פרסומים בכתב (בהם סדרת ספרי הלימוד בארבע לשונות בהוצאת מכון בן-צבי, הקובץ 'מורשת ספרד' בעריכת ח' ביינארט) כינוסי חוקרים, אירועים בתחומי החינוך, הספרות והאמנות. כלל העשייה הזו, בהשתתפות מוסדות רבים ובהכוונה של מועצה ציבורית, ודאי העשירה את הידע על יהדות ספרד. יש לקוות כי היא גם תרמה למודעות הציבור בדבר מקומה של היהדות הספרדית בתולדות ישראל.